

I BOB. “TAQQOSLAMA MENEJMENT” FANNING PREDMETI VA USULLARI

- 1.1. Taqqoslama menejmentning paydo bo‘lishiga sabab bo‘lgan omillar: dunyo mamlakatlarining iqtisodiy toifalanishi, boshqaruvning hilma-hilligi, ijtimoiy farovonlik.
- 1.2. Taqqoslama menejmentni rivojlanish bosqichlari va G‘arbda menejment nazariyasi va amaliyoti.
- 1.3. Taqqoslama menejmentni fan sifatida o‘rganishning mohiyati va zaruriyati.

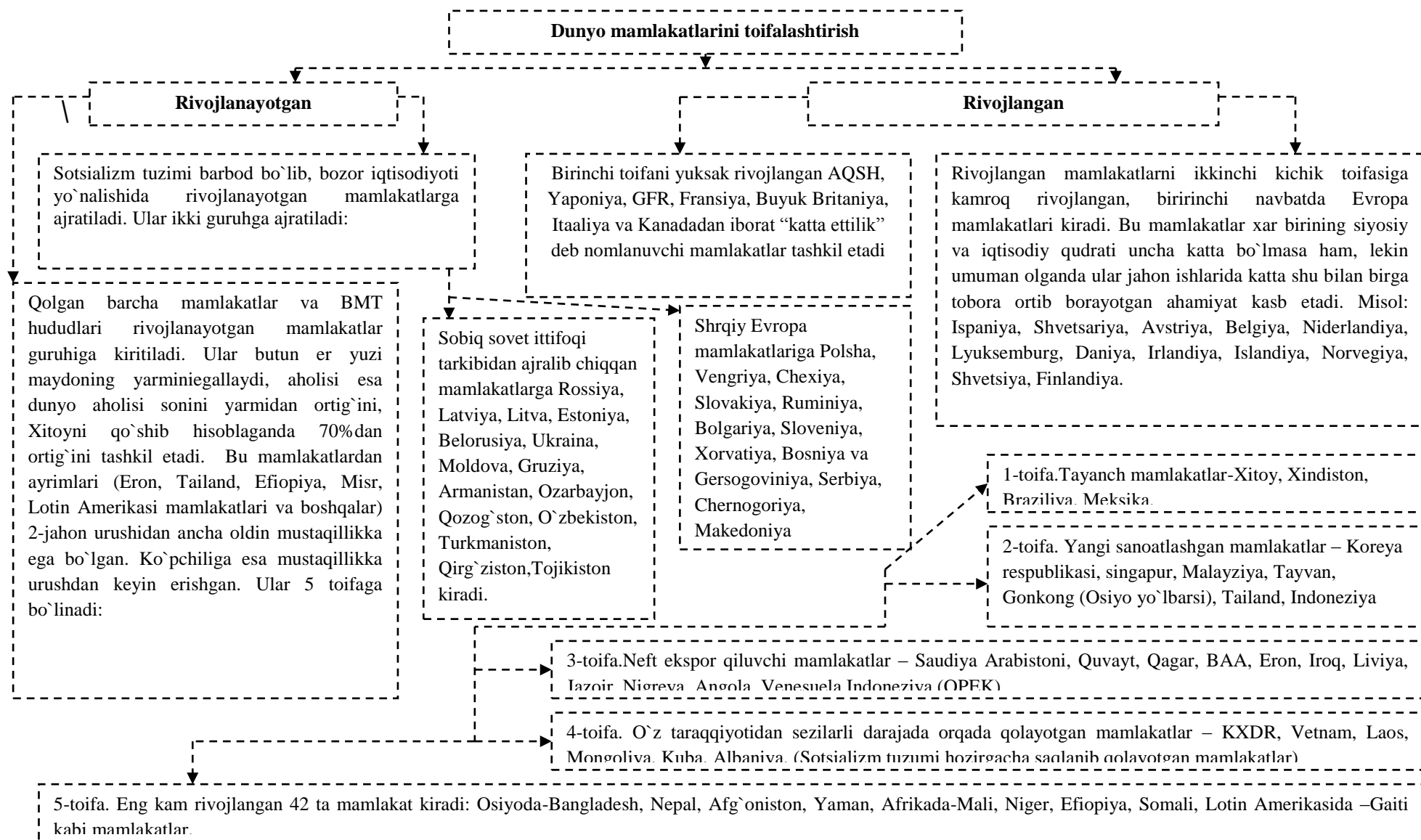
1.1. Taqqoslama menejmentning paydo bo‘lishiga sabab bo‘lgan omillar: dunyo mamlakatlarining iqtisodiy toifalanishi, boshqaruvning hilma-hilligi, ijtimoiy farovonlik

“Taqqoslama menejment” umumiy menejment nazariyasining bir qismi bo‘lib, korxona va tashkilotlar boshqaruv tizimidagi turli ko‘rinish va qonuniyatlarni o‘rganishni o‘z ichiga oladi.

Boshqaruv jarayonlarini taqqoslashda, eng avvalo, jahon tajribasidagi rivojlangan mamlakatlar alohida o‘rin egallaydi. Bunday farovonlik darajasidagi davlatlarda iqtisodiy boshqaruv hatto asrlar ichida chiniqib, juda ko‘p marta sinovlardan o‘tgan. Bu munosabatlar chiniqqan, murakkablashgan, samaradorligini amalda isbotlagan va iqtisodiyotni yuqori cho‘qqilarga olib chiqib, rivojlanishning tezlashuvini ta'minlagan. Yuqori iqtisodiy boshqaruv pozitsiyasidagi mamlakatlar jamiyat taraqqiyotning moddiy asosiga aylanib, uning barcha muammolarini xal qilishda negiz hisoblanadi. Chunki bu mamlakatlar o‘z taraqqiy etgan iqtisodiyotlariga asoslangan xolda ichki va tashqi vazifalarini muvaffaqiyatli amalga oshirish sharoitlariga ega bo‘lgan davlatlardir. Bunday eng muhim tomon yuqori texnikali ishlab chiqarish xanizmlariga ega bo‘lish, barcha xalq xo‘jaligi soha va tarmoqlarini sanoat usuli bilan ta'minlanganligi bo‘lib, bu yoppasiga yuqori unumli mehnatni joriy etish imkonini tug‘diradi. Bozor usuli ta'siri ostida iqtisodiyotning tuzumli tuzilishi tub o‘zgarishlarga olib kelib, birinchi sektor hisoblangan tabiatga asoslangan qishloq xo‘jaligi, o‘rmonchilik, baliqchilik yalpi ichki mahsulotda orqaga surilib, birinchi o‘ringa xizmat ko‘rsatish, so‘ngra sanoat

va qurilish chiqadi. Sanoatda esa ishlov beruvchi tarmoqlar etakchi o'rinni egallab, sanoat asosini tashkil etgan. Sanoat usuli xalq xo'jaligini barcha sohalariga tarqalib, uning texnologik asosini tashkil etgan. Bu esa umumiy rivojlanishni ta'minlab, jamiyat talabini qondirish jarayonini tezlashtirgan.

Bozor iqtisodiyoti sivilatsiyalashgan bo'lib, inson manfaatiga qaratilishi, ijtimoiy yonalishda bo'lishligi asos hisoblangan. Yovvoyilashgan erkin raqobatning oldini olish yollari qo'llanilib, madaniy usullari o'rin egallagan. Bozor munosabatlari marketing va konsyumerizm bilan mustahkamlanib, iste'molchilar manfaatidan kelib chiqishga bo'ysuna boshlagan.

1.1.1-rasm. Dunyo mamlakatlarini toifalashtirish

Bozor munosabatlari jamiyat ijtimoiy – iqtisodiy xolatining yuqori darajali bo‘lishini ta’minlay oldi. Demokratik tartiblar hukmronligi ta’minlandi. Aholining huquqiy erkinligi o‘rnatilib, insoniy manfaatlar ustuvorligi ta’minlana boshladi. Insoniy hayotiy kafillikning yuzaga kelishi eng muhim va asosiy yutuqlardan hisoblanadi.

Iqtisodiy erkinlik, demokratik xolat, inson huquqlarini ta’minlash kabilar jamiyat taraqqiyotiga aylandi. Bunda rivojlangan mamlakatlarda aholi turmush darajasi, turmush sifati etakchilik qilib, taraqqiyotning eng asosiy ko‘rsatkichlarini tashkil etadi. Turmush darajasining asosini moddiy ta’minlanish, hayotiy sharoitlar mavjudligi tashkil etadi. Bu mo‘l-ko‘lchilikning ta’minlanishini zarur shart qilib qo‘ysa, shu bilan birga buning inson hayoti bilan bevosita bog‘liq bo‘lishini talab etadi. Xaridorlik qobiliyatining yuqori darajada bo‘lishi erkin va to‘la iste’molga yol ochadi. Bular esa turmush darajasi yuqoriligining asoslarini belgilaydi. Tovarlar va xizmatlar mo‘l-ko‘lchiligining inson iste’moliga qaratilishi shaxsiy daromadlar darajasiga bog‘liqdir.

Rivojlangan mamlakatlarda shaxsiy daromad boshqalarga nisbatan juda yuqori bo‘lib, bu turmush darajasining o‘sib borishida asos hisoblanadi. YUqorida ta’kidlaganimizdek, texnik taraqqiyot yuqoriligi, yalpi ichki mahsulot tarkibi takomillashganligi, mehnat unumdorligining yuqoriligi, maoshlarining kattaligi, daromadlarning yuqori darajada bo‘lishini ta’minlaydi. Rivojlanyotgan mamlakatlarga nisbatan bu sohadagi farq juda katta bo‘lib, 8-10 martani tashkil etadi. Aytaylik, AQSH va G‘arbiy Yevropa mamlakatlarini Sobiq Ittifoq respublikalari bilan taqqoslasak, o‘rtacha bir ishchining kundalik yaratgan mahsuloti miqdori 8-9 marta ko‘p. YOki mahsulot tarkibidagi mehnat qismini olsak, rivojlangan mamlakatlarda 60-80% ni tashkil etsa, suveren mustaqil davlatlarda 30-35%dan oshmaydi.

Rivojlangan mamlakatlarda ish joylari ancha qimmat baholanadi va ish kuchi juda qadrlidir. SHuning uchun ham mehnat unumdorligini oshirishga qaratilgan tadbirlar

juda qadrlı hisoblanadi va kam mehnatli mahsulot ishlab chiqarish muhim bo'lib, avvalo intellektual mehnatga talab yuqoridir..

Maoshlarning yuqori bo'lishi, daromadlarning kattaligi iste'molning yuqori bo'lishini ta'minlaydi va iste'molning to'la hamda sifatli bo'lishiga asos soladi. Turmush darajasining yuqoriligi va o'sib borishi turmush sifatini ta'minlaydi. Turmush sifati esa avvalo iste'mol darajasi, hayotiy sharoitlarning mavjudligi bilan bog'liqdir. Turmush sifati yaxshi yashash, erkin hayot kechirish va buning uchun barcha moddiy va nomoddiy sharoitlarning mavjudligi bilan belgilanadi. SHuning uchun ham turmush sifatini faqat moddiy boyliklar bilan o'lchab bo'lmaydi. Buning omillari juda ko'p bo'lib, sivilizatsiyali jamiyat taraqqiyotining eng katta muvaffaqiyati hisoblangan xolda u eng muhim xodisadir.

Turmush sifati kasal bo'lishlik, shaxsiy xavfsizlik, tabiiy muxit, ishsizlik, turli xil tovarlar va xizmatlarni iste'mol etish darajalari bilan belgilanib, eng muhimi umr uzoqligidir. Ma'lumki, rivojlangan mamlakatlarda o'rtacha umr uzoqligi 85 yilga teng bo'lsa, hatto bu ko'rsatkich 25 yilga teng mamlakatlar ham mavjud. Eng umr uzoqligi Yaponiya bo'lib 87 yilni tashkil etadi. Rosiyada bu ko'rsatkich 65 yildan iborat.

Bozor iqtisodiyoti rivojlanishning eng ma'qul usuli, chunki bu imkoniyatlardan maksimal foydalanish sharoitini yaratadi. SHu bilan birga iste'molchilar manfaatidan kelib chiqib, iqtisodiy taraqqiyotni xalq manfaatiga bog'lay oladi. Rivojlangan mamlakatlardagi erishilgan iqtisodiy daraja bozor munosabatlari rivoji natijasidir. Bu shunchalik inson manfaatlarini ta'minlay oladiki, ko'pchilik bunday mamlakatlarga xavas bilan qarab, shu darajaga erishishni istaydi, shunday mamlakatlarda yashashga intiladi. Bunday insonga xos haqiqiy hayot kechirish uchun mos iqtisodiyot bozor munosabatlari tufayli yaratilishini rivojlangan mamlakatlarda bozor tajribasi amalda isbotlab bermoqda. Ma'lumki, jahon iqtisodiy standartlari rivojlangan mamlakatlar tajribasidan olinadi. SHu bilan birgalikda ekologik muammolarni xal qilishda ham rivojlangan mamlakatlar bozor tajribasi ustunlik qilmoqda.

Jahon iqtisodiyoti ko‘p turli iqtisodiyotlardan iborat o‘lib, u bir necha guruhlarga bo‘linadi. Buning ichida 3 xil yirik guruhlarga bo‘linishi e‘tiborlidir. Bular: rivojlangan, rivojlanayotgan va o‘tish iqtisodiyotli mamlakatlardir. Mamlakatlarni bu asosiy guruhlarga qo‘shishlik turli usul (kriteriya)lar bilan belgilanadi. Eng avvalo iqtisodiyot tafsiloti, ya’ni bozor yoki o‘tkinchi iqtisodiyot bilan mamlakatlar farqlanadi va baholanadi. So‘ngra ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish darajasi bilan belgilanadi. Bunda yalpi ichki mahsulot (YaIM) ishlab chiqarish xajmi uning aholi jon boshiga to‘g‘ri kelishi hamda YaIMning tarmoqlar bo‘yicha tuzumi, turmush darajasi va sifati bilan o‘lchanadi.

Jahon siyosiy xaritasi global miqyosdagi bir necha siyosiy jarayonlar ta’sirida shakllangan. Shularning ichida Birinchi va Ikkinchi jahon urushlari hamda ularning oqibatlari bilan bog‘liq holda davlatlarning vujudga kelishi, mustamlaka tizimining yemirilishi hamda bir necha o‘nlab mustaqil davlatlarning barpo bo‘lishi, qo‘shilmaslik harakatining rivojlanishi va boshqa jarayonlar e‘tiborga loyiqdir. Jahon siyosiy xaritasining shakllanishida XX asr 80-yillarining so‘nggi va 90-yillarining boshlarida bo‘lib o‘tgan siyosiy voqealar: ikki nemis davlatining qo‘shilib, yagona Germaniya davlatining tashkil etilishi, Chexoslovakiya o‘rnida Chexiya va Slovakiya mustaqil respublikalarining barpo bo‘lishi, Yugoslaviya Sotsialistik Federativ Respublikasining parchalanib ketishi natijasida suveren Xorvatiya, Sloveniya, Makedoniya, Bosniya va Gersogovina respublikalari hamda Serbiya va Chernogoriya davlatlarining shakllanishi va, ayniqsa, sobiq Ittifoqning parchalanib ketishi oqibatida, dastlab Litva, Latviya va Estoniya, keyinchalik esa Rossiya Federatsiyasi, Ukraina, Belarus, Moldova, Gruziya, Armeniya, Ozarbayjon, Qozog‘iston, Qirg‘iziston, Tojikiston, Turkmaniston va O‘zbekiston respublikalarlarning mustaqil davlatlar sifatida dunyo siyosiy kartasida o‘z o‘rinlariga ega bo‘lishi juda muhim ahamiyat kasb etdi. Dunyo siyosiy xaritasidagi davlatlar va mamlakatlar nisbati hamda soniga dastlab (1997-yil, 1-iyulda) Buyuk Britaniya mustamlakasi Gonkong (Syangan)ning, keyinchalik (1999-yil, dekabr oyida)

Portugaliya mustamlakasi Makao (Aomin)ning Xitoy Xalq Respublikasi tarkibiga kirishi, 2000-yilda esa BMT tomonidan Indoneziya tarkibida bo'lgan Sharqiy Timorga alohida maqom berilishi hamda 2008-yilda Chernogoriyani Serbiya va Chernogoriya Federatsiyasidan chiqib mustaqillikka erishishi ham ma'lum ta'sir ko'rsatdi. Undan tashqari, 2011-yilda Janubiy Sudan Sudan tarkibidan ajralib chiqdi.

Hozirgi vaqtda dunyo siyosiy xaritasida 227 mamlakat mavjud bo'lib, ulaming 149 tasi respublika, 45 tasi monarxiya, 9 tasi mustamlaka, 21 tasi boshqa (masalan, "hamdo'stlik" tarkibidagi mamlakatlardan tashkil topgan, Buyuk Britaniya general gubernatori boshqaradigan Karib dengizi havzasidagi hamda Fransiyaga qarashli "Okeaniya"dagi mamlakatlar) shaklidagi mamlakatlar hamda 3 tasi maqomi noma'lum mamlakatlardir (1.1.1-jadval).

1.1.1-jadval

Jahon mamlakatlari

Davlat boshqaruvi shakli	Jami mamlakat	Afrika	Amerika	Osiyo	Evropa	Avstraliya va Okeaniya
Jami mamlakat	227	58	50	49	46	24
I. Respublikalar, shu jumladan:	149	52	25	33	32	7
- prezidentlik	103	48	20	17	13	5
- parlamentlik	36	3	4	8	19	2
- sotsialistik	6	-	1	5	-	-
- islom	4	1	-	3	-	-
II. Monarxiya	45	3	9	14	12	7
- konstitutsion	39	3	9	9	11	7
- mutlaq	4	-	-	4	-	-
- teokratik	2	-	-	1	1	-
III. Mustamlaka va boshqa turdagi tobelik	30	2	16	-	2	10
- mustamlaka	9	1	6	-	1	1

- boshqa shakldagi	21	1	10	-	1	9
- IV. Maqomiyat noma'lum mamlakatlar	3	1	-	2	-	-

Hozirgi vaqtda davlatlarni ularning daromadlari bo'yicha ayrim guruhlarga ajratish masalasi dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Davlatlarni iqtisodiy daromadlari bo'yicha guruhlash "Jahon Banki Atlasi" metodikasi doirasida amalga oshirilgan. Unda binoan jahon mamlakatlari aholi jon boshiga to'g'ri keluvchi milliy daromadiga ko'ra 4 ta guruhga taqsimlangan:

1. Past daromadli – 935 AQSH dollaridan kam;
2. O'rtacha daromadli – 936-3705 AQSH dollari doirasida o'zgaruvchi mamlakatlar guruhi;
3. Daromadi o'rtacha ko'rsatkichdan yuqori, ya'ni 3706 dollardan 11455 dollargacha bo'lgan doirada o'zgaruvchi mamlakatlar guruhi;
4. Yuqori daromadli mamlakatlar, ularda aholi jon boshiga 11456 AQSH dollaridan ortiq milliy daromad to'g'ri keladi (World Development, 2009).

Ana shu metodik yondashuvdan kelib chiqqan holda jahon mamlakatlari yuqori daromadlidan past daromadlarga qarab 4 ta guruhga bo'lingan.

Birinchi (yuqori daromadli) guruhga 62 ta mayda, kichik, katta va yirik mamlakatlar kiradi. Bularning ichida mayda Farer orollari, Guam, Aruba kabi mamlakatlar bilan bir qatorda, iqtisodiy salohiyati ulkan AQSH, Buyuk Britaniya, Kanada, Fransiya va boshqa davlatlar ham bor.

Ikkinchi guruhni milliy daromadi aholi jon boshiga 3706 dollardan 11455 dollargacha o'zgaruvchi mamlakatlar (umumiy soni 41 ta) tashkil etadi. Shunday davlatlar qatoriga Polsha, Meksika, Venesuela, Livan, JAR, Malayziya kabi mamlakatlar bilan birga kichik va juda kichik Amerika Samoasi, Fiji, Mayotta mamlakatlari ham kiradi.

Uchinchi guruh Xitoy, Indoneziya, Filippin, Armeniya, Ozarbayjon, Ukraina, Kiribati, Vanuatu, Sharqiy Timor va boshqa shu kabi mamlakatlardan iborat.

To`rtinchi guruhga Kambodja, KXDR, LXDR, Myanma, Vyetnam bilan birga Qirg`iziston, Tojikiston, Yaman kabi mamlakatlar kiritilgan.

Jahon mamlakatlari iqtisodiy ko`rsatkichdan tashqari demografik, geografik, geosiyosiy va boshqa turdagi salohiyatiga binoan ham ayrim guruhlariga ajratiladi. Jumladan, iqtisodiy rivojlangan birinchi guruh mamlakatlari ichida AQSH, Yaponiya, Germaniya, Buyuk Britaniya, Fransiya, Italiya, Kanada ikkinchi guruhga mansub Rossiya bilan birga ulkan iqtisodiy, demografik, geosiyosiy, harbiy va hududiy salohiyatga ega "Sakkizlik davlatlari" ni tashkil qiladi. Ushbu mamlakatlar 2011-2012-yillardagi ma`lumotlarga binoan jahon bo`yicha quyidagi mutlaq va nisbiy ko`rsatkichlarga ega.

Rossiyani "Sakkizinchi davlat" sifatida mazkur guruhga qabul qilinishida, dastavval, uning iqtisodiy salohiyati, geosiyosiy mavqeyi va ulkan harbiy qudrati hisobga olindi.

"Sakkizlik davlatlari" ning o`rtacha har biriga salkam 5 mln. km.kv maydon, qariyb 110 mln. aholi, 4,4 trln. Dollar YIM hamda 1,5 trln. Dollarga teng tovar aylanmasi to`g`ri keladi. Eng muhimi, ushbu davlatlarda jahon YIM ning 55,5% i jamlangan.

Rivojlangan mamlakatlar ichida ko`chirilgan kapitalizm mamlakatlarini (Avstraliya, Yangi Zelandiya, JAR va b.) hamda yangi sanoatlashgan mamlakatlar (Singapur, Koreya Respublikasi, Tayvan va b.) ni ham ajratish mumkin. Undan tashqari, asosan, birinchi va ikkinchi guruhlariga mansub "neft eksport qiluvchi davlatlar", ikkinchi-to`rtinchi guruhlariga mansub o`tish iqtisodiyotiga ega mamlakatlar ham alohida e`tiborga loyiq. Katta va ulkan iqtisodiy salohiyatga ega davlatlar – Xitoy, Hindiston, Braziliya, Rossiya va Meksika jahonning tayanch mamlakatlari guruhini tashkil etadi. Uchinchi va, ayniqsa, to`rtinchi guruh mamlakatlarining aksariyat qismi rivojlanayotgan davlatlar toifasiga kiradi. Rivojlanayotgan davlatlar ichida iqtisodiy taraqqiyotda ortda qolayotgan mamlakatlar alohida e`tiborga loyiq. Bunday

mamlakatlar Lotin Amerikasida amalda deyarli qolmadi. Lekin Osiyo va, ayniqsa, Afrikada ularning soni hanuzgacha anchagina. Shunday davlatlar qatoriga, birinchi navbatda, Afrika materigida Burkina-Faso, KDR, Eritriya, Liberiya, Niger, Ruanda, Serra-Leone, Togo, Uganda, Zimbabve, Burundi, Efiopiya, Malavi, Mozambik; Osiyo qit`asida Afg`oniston, Nepal, Butan, Bangladesh, Laos va boshqalar kiradi.

Keyingi davrda Varshava Shartnomasi Tashkilotining faoliyati barham topdi. Shundan keyingi davrda davlatlar o`rtasida o`zaro hamkorlik va bir-birini tushunishga bo`lgan intilish jarayoni rivojlana boshladi. Bunday holat Rossiyabilan AQSH va G`arbiy Evropa mamlakatlari o`rtasidagi munosabatlarda ham o`z ifodasini topa boshladi. Lekin "sovuq urush" barham topganidan keyin yalpi xavfsizlikka asosiy tahdidni etnik, mintaqaviy, mahalliy mojarolar va davlatlar ichidagi jangari separatizm solmoqda.

Shu bilan birga, Yaqin Sharq, Kosovo, Bosniya, Afg`oniston va boshqa qator mintaqaviy mojarolar va nizolarni tinch yo`l bilan bartaraf etishda sezilarli ijobiy siljishlarga erishildi. Bunda BMT hamda NATOning o`rni va ahamiyati katta bo`lganligini ta`kidlab o`tish o`rinlidir. "Bizningcha, o`z tarkibida demokratik davlatlarni birlashtirib turgan NATO faqat Evropa qit`asidagina emas, balki o`zining siyosiy ustqurmasini mustahkamlash va "Tinchlik yo`lida hamkorlik" dasturi hisobiga juda katta Evrosiyo mintaqasida ham tinchlik o`rnatuvchi omil bo`lishi mumkin".

NATO mamlakatlari tomonidan "Tinchlik yo`lida hamkorlik" dasturining qabul qilinishi va hayotga joriy etilishi siyosiy vositalar yordamida ko`plab mintaqaviy mojarolarni ijobiy hal qilishga imkon berdi.

Yer aholisi soni umumiy tug`ilish darajasining pasayishiga qaramay, 2050 yilga borib dunyo aholisi soni - hozirgi 7,6 milliard kishidan 9,8 milliardga, 2100 yilda esa 11,2 milliardga ko'payadi. Bu haqda BMTning Iqtisodiy va ijtimoiy masalalar departamenti hisobotida ma`lum qilindi.

Tadqiqotga ko'ra, aholi sonining o'sishi asosan 47 eng kam rivojlangan mamlakatlar hisobiga to'g'ri keladi, u yerlarda tug'ilish darajasi bir ayolga 4,3 bolani tashkil qiladi. Bu davlatlarning hozirda 1 milliardni tashkil qiluvchi aholisining umumiy soni 2050 yilga borib 1,9 milliardga yetadi. 26 Afrika mamlakatining shu davrdagi aholisi ham ikki barobarga ko'payadi.

Umumiy tug'ilish darajasining pasayishda davom etishiga qaramay, hozirgi yilga 83 million kishiga oshib boruvchi tendensiya saqlanib qolinishi kutilmoqda, deya taxmin qilinmoqda. Ular umumiy tug'ilish darajasining pasayishini Yer aholisining qarishi bilan bog'lashmoqda. Prognozlarga ko'ra, 2100 yilga borib 60 yoshdan katta kishilar soni uch barobarga oshadi va 3,1 milliardni tashkil qiladi. BMT ma'lumotlariga ko'ra, 2010-2015 yillarda Yer aholisining 46 foizi yashovchi 83 mamlakatda tug'ilish darajasi keragidan past ko'rsatkichlarni qayd etgan.

Bundan xulosa shuki, dunyoda 20 davlat yer shari quruqligining 61,78% tashkil qilar ekan, dunyoda 20 davlat yer shari aholisining 70,55%ni hamda dunyoda 20 davlat jahon yalpi ichki mahsulotini 82,45%ni tashkil qilar ekan. E'tibor bersangiz turli ranglarga bo'yalgan mamlakatlar bu uch ko'rsatkichda ishtirok etgan: ya'ni, Rossiya yer shari quruqligini 11,48% egallagan holda 2,06% dunyo aholisiga ega, shu bilan birga 2,18% dunyo yalpi ichki mahsulotida ulushi bor.

YUqori darajali ko'rsatkichga 24 mamlakat ajratilgan bo'lib, ularning aholi soni 13,5 %ga teng bo'lgan xolda umumiy yalpi mahsulotda 80%ga teng bo'lgan. Aksincha, past darajali mamlakatlar soni 45 ta bo'lib, aholining miqdori 55 %ga teng bo'lgan xolda umumiy YAIMning 5%inigina tashkil etgan. Jon boshiga olganda YaIM 324 dollar bo'lib, yuqori darajali mamlakatlarga nisbatan 71 marta pastdir. Iste'mol xajmini taqqoslasak, bu ko'rsatkich bo'yicha tafovut 60 barobarga to'g'ri keladi.

O'rta darajadagilarga nisbatan ham aholi jon boshiga YaIM 11 barobar va iste'mol xajmi bo'yicha esa 10 barobar yuqoridir.

Yuqori darajadagilar albatta rivojlangan mamlakatlardir. Bular bilan boshqa mamlakatlar iqtisodiy darajasidagi farq juda katta. Ayniqsa past darajali mamlakatlar bilan taqqoslash keskin farqlar mavjudligini ko'rsatadi. SHu bilan birga rivojlangan mamlakatlar juda katta imkoniyatlarga egaligi va ustuvor ahamiyatli istiqodiyot darajasida ekanligini bildiradi.

Jahon intellektual mulk tashkiloti (JIMT) qator hamkor tadqiqot markazlari bilan birgalikda mamlakatlarning innovatsion rivojlanishiga doir reytingini tuzdi. JIMT matbuot xizmati ushbu ro'yxatni taqdim etdi.

Global reytingning ilk uch o'rnini Shveytsariya (1-o'rin), Shvetsiya (2) va Niderlandiya (3)ga nasib etdi. Ta'kidlash joizki, Shveytsariya yetti yildan beri mazkur reytingda yetakchilik qilib keladi.

AQSh ham 2016 yilgi reytingdagi o'rnini saqlab qolib, to'rtinchi o'ringa joylashdi. Beshinchi o'rinda Birlashgan Qirollik nomi qayd etildi, bu mamlakat o'tgan yilgi reytingda kuchli uchlikka kiritilgandi. Reytingning oltinchi o'rnida esa Daniyani ko'rish mumkin. Daniya o'tgan yilga nisbatan ikki pog'ona ko'tarilgan.

Innovatsion rivojlangan davlatlar reytingining kuchli o'nligidan shuningdek, Singapur (7), Finlyandiya (8), Germaniya (9) va Irlandiya (10) mamlakatlari o'rin olgan. Osiyo qit'asidan etakchilar - Singapur (7), Janubiy Koreya (11) va Yaponiya (14).

127 mamlakat ishtirokidagi reytingni tuzishda institutlar, ta'lim va infratuzilmaning rivojlanishi, biznes uchun yaratilgan sharoitlar kabi omillar inobatga olingan. Reytingni tuzishda mualliflar 30dan ziyod davlat va xususiy manbalar ma'lumotlariga asoslanishdi. Joriy yildagi tadqiqotning asosiy mavzusi - qishloq xo'jaligi va oziq-ovqat ishlab chiqarishda innovatsiyalarning qo'llanishi.

Markaziy Osiyo mamlakatlaridan ro'yxatning 78-o'rnida Qozog'iston, 93-o'rnida Tojikiston va 94-o'rnida Qirg'iziston nomlari keltirilgan. O'zbekiston va Turkmaniston reytingda yo'q.

Rivojlangan mamlakatlar qatoriga Gʻarbiy Evropa mamlakatlarining aksariyati, AQSh, Kanada, Yaponiya, Avstraliya, Yangi Zelandiya kabi mamlakatlar kiradi. SHu bilan birga 1997 yildan boshlab janubiy Koreya, Singapur, Gonkong, Tayvan va Isroilni kirita boshlandi. SHunday qilib bunday mamlakatlar soni 30 taga etdi. Albatta bularning soni koʻpayib boradi. Bu avvalo Yevropa Ittifoqiga qoʻshiladigan Polsha, Vengriya, CHexiya, Sloveniya, Kipr, Estoniyalar hisobiga boʻladi.

Rivojlangan mamlakatlar ichida YAIM boʻyicha eng salmoqliklari boʻlgan “Yettiliklarni” ajratadilar. Bular: AQSH, Yaponiya, Germaniya, Fransiya, Buyuk Britaniya, Kanada, Italiyalardan iborat.

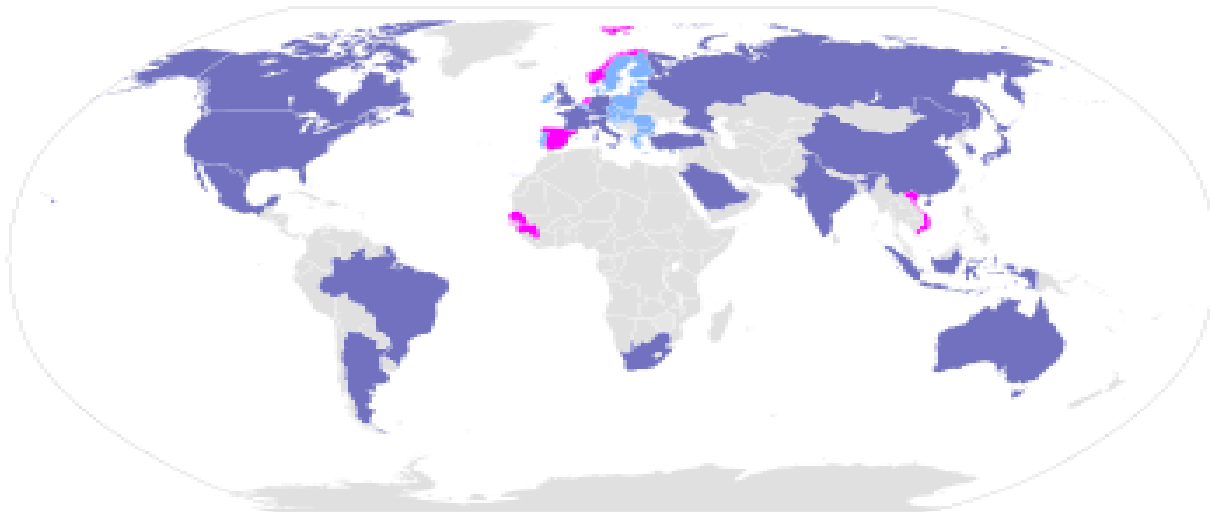
Keltirilgan maʼlumotlardan koʻrinib turibdiki, bu mamlakatlar haqiqatdan ham jahonda eng iqtisodiy rivojlangan mamlakatlar va har tomonlama kuchli, inson taqdirini belgilovchi iqtisodiy yuqori koʻrsatkichlarga ega.

G20-Yigirmatalik guruh (rasman: ingl. Group of Twenty Finance Ministers and Central Bank Governors) — Moliya vazirlari va Markaziy banklar uchun xalqaro anjumanlar muhokama qilinadigan forum. Va oʻz ichiga 20 iqtisodiy kuchga ega mamlakatlar: 19-tasi yirik iqtisodiy mamlakatlar va Yevropa maslahati kengashi hamda Evropa Komissiyasi bilan Evropa Ittifoqi G20 aʼzolari hisoblanadi. Bundan tashqari G20 sammitlarida odatda xalqaro tashkilotlar doimiy ishtirokchilar roʻyxatidan joy olgan. Xalqaro Valyuta Jamgʻarmasi, Jahon banki va Birlashgan Millatlar Tashkiloti shular jumlasidandir.

Umumiy hisobga olganda G20 jahon iqtisodiyotining 90 % Yalpi ichki mahsulotni , 80 % Xalqaro savdoni (Yevropa Ittifoqi bilan qoʻshib hisoblaganda) va Yer aholisining uchdan ikki qismini tashkil qiladi.

Xalqaro moliya tizimiga tegishli boʻlgan savollar boʻyicha va hamkorlik uchun asosiy forumlardan hisoblanadi. 2008-yilga qadar G20 biron bir oliy maqomda sammitlar oʻtkazmagan va sammitning asosiy faoliyat tartibi har yili moliya vazirlari

va markaziy bank raislarining oliy maqomda uchrashuvlar o'tkazishi shular qatoriga kiritilgan. 90-nchi yillarda ro'y bergan Moliyaviy inqirozga javoban tashkil

etilgan va biron bir rivojlanayotgan mamlakatlar jahon iqtisodiyoti muammolarini muhokama qilishga va kerakli choralar qabul qilinishi huquqiga ega mamlakatlar (ingl. emerging-market countries) qatorida qayd etilmagan. qilishga va kerakli choralar qabul qilinishi huquqiga ega mamlakatlar (ingl. emerging-market countries) qatorida qayd etilmagan

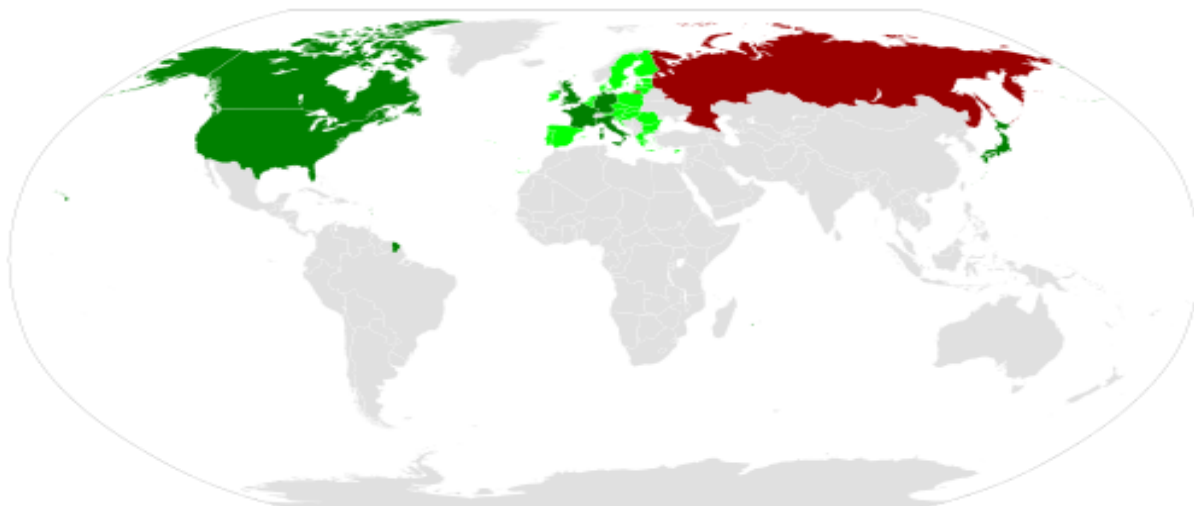
1.1.2-pacm. G20 a'zolari. (To'q ko'k rangda Katta yigirmatalik a'zolari belgilangan. Och-havorangda Evropa Ittifoqi a'zolari belgilangan).

G20 mamlakatlari

1.		<u>Avstraliya</u>	11.		<u>Xitoy</u>
2.		<u>Argentina</u>	12.		<u>Meksika</u>
3.		<u>Braziliya</u>	13.		<u>Rossiya</u>
4.		<u>Birlashgan</u>	14.		<u>Saudiya</u>
<u>Qirollik</u>			<u>Arabistoni</u>		
5.		<u>Germaniya</u>	15.		<u>AQSH</u>
6.			16.		<u>Turkiya</u>
7.		<u>Hindiston</u>	17.		<u>Fransiya</u>
8.		<u>Indoneziya</u>	18.		<u>Koreya</u>
9.		<u>Italiya</u>	<u>Respublikasi</u>		
10.		<u>Kanada</u>	19.		<u>Janubiy Afrika</u>
			<u>Respublikasi</u>		
			20.		<u>Yaponiya</u>

Katta sakkizlik

Katta Sakkizlik yoki **Sakkizlik Guruhi G8** ([ing.](#) *Group of eight G8* - Katta Sakkizlik G8 xalqaro klub maqomiga ega bo'lib, AQSH, Buyuk Britaniya, Fransiya, Italiya, Kanada, Olmoniya, Rossiya va Yaponiya hukumatlarini o'z ichiga oladi. Shuningdek ushbu tashkilotni xalqaro muammolarni hal qiluvchi jamiyat, ya'ni norasman ushbu mamlakatlar boshliqlari forumi (Evropa Komissiyasi ishtirokida) deb

ham atashadi. Katta Sakkizlik xalqaro tashkilot hisoblanmaydi, ushbu jamiyat xalqaro kelishuvga ham asoslanmagan va sekretariat ustaviga ega emas. Sakkizlik qarorlari majburan qo'llanilishi kerak bo'lgan qonun hisoblanmaydi.

1.1.3-pacm. Katta Sakkizlik G8 a'zolari

Nomining kelib chiqishi. «Katta Sakkizlik» termini «Katta Yettilik»ning logik jihatdan davomi hisoblanadi. G7ning ingliz tilidan o'g'irganda «Great Seven» deb ataladi, aslida G7 bu «Group of Seven» ya'ni Yetti Guruhi deyilganidir. Ushbu tarjimani G8 ga ham qo'llash mumkin.

Tarixi. Ushbu siyosiy jamiyat 1975-yilning 15-17-noyabrlarida AQSH, Buyuk Britaniya, Fransiya, Italiya, Olmoniya va Yaponiya o'rtasida tuzilgan va o'sha paytda G6 deb atalgan. 1976-yilda Kanadaning qo'shilishi bilan G7 Katta Yettilik deb atala boshlandi. Rossiyaning qo'shilishidan keyin G8 Katta Sakkizlik deb ataldi.

A'zolar

<ul style="list-style-type: none">• <u>AQSH</u>• <u>Buyuk Britaniya</u>• <u>Fransiya</u>• <u>Italiya</u>	<ul style="list-style-type: none">• <u>Kanada</u>• <u>Germaniya</u>• <u>Rossiya</u>• <u>Yaponiya</u>• <u>Evropa Ittifoqi</u> (kuzatuvchi sifatida)
---	--

Dunyo bo'yicha umumiy tashqi qarzдорlik 2018 yilning birinchi choragida 8 trillion AQSh dollarga o'sib, 247,2 trillion dollar yoki global YaIMning 318 foiziga yetdi. Shunday qilib bu boradagi rekord yangilandi, deb xabar berdi RBK Xalqaro moliya instituti(XMI) ma'lumotiga asoslanib.

Mazkur tadqiqotda dunyodagi qariyb 70 davlat va hudud qamrab olingan. Dunyo qarzlarining asosiy qismi(178,3 trln. dollari) rivojlangan iqtisodiyotlar hisobiga to'g'ri kelsa, qolgani(68,9 trln.i) rivojlanayotgan davlatlarga tegishlidir.

Ushbu raqamlar XMI tomonidan har chorakda yangilanadi va unda hukumatlar, banklar, nomoliyaviy korporatsiyalar va uy xo'jaliklari qarzlarini hisoblab chiqiladi.

Xususan, rivojlanayotgan mamlakatlarning nominal xorij valyutasidagi qarzi(banklar majburiyatlarini inobatga olgan holda) birinchi chorakda eng yuqori daraja – 5,5 trln. dollarga yetgan. Ularning katta qismi(78 foizi) korporatsiyalarga taalluqlidir. Valyuta qarzlariga eng ko'p bog'lanib qolgan davlatlar sifatida Argentina, Vengriya, Turkiya, Polsha va Chili ko'rsatib o'tildi. O'z navbatida taraqqiy topayotgan mamlakatlar bank sektoridagi valyuta qarzlarini hisobot davrida 785 mlrd. dollarni tashkil etgan. Vaholanki, bu ko'rsatkich 2010 yil birinchi choragidagi 110 mlrd. dollar edi. Tahlilchilar fikricha, mazkur trend yuqori tebranishlari oldida XXR moliya sektori zaifligi o'sib borayotganini ko'rsatmoqda.

Ayni chog'da jahonda o'sish ko'rsatkichlari sekinlashuvi, uning geografik jihatdan turlicha ekanligi kuzatilyapti. Shuningdek, kredit xatarlaridan xavotirlanish borligi uchun AQShda stavkalar kutilganidan tezroq muddatda oshirildi. Natijada Kanada, Fransiya, Shveytsariya kabi ilg'or davlatlarda korporatsiyalar va uy

xo'jaliklari qarzlar tarixiy maksimumi yangilandi. YaIMga nisbatan qarz AQSh, Avstraliya, Shveytsariya, Daniyada ko'paygan bo'lsa, Germaniyada, aksincha, sezilarli darajada pasaydi. Xalqaro qarz bozorida dollarda qarz olgan mamlakatlar eng katta xatarga duch kelishi mumkin. Albatta, AQShdan tashqari. Sababi Federal zaxira tizimi(FZT) stavkalarining ko'tarilishi Amerika valyutasini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Ayni paytda taraqqiy topgan davlatlarda xalqaro obligatsiyalarning 30 foizi dollarda bo'lsa, 2019 yil birinchi choragiga kelib ular bo'yicha olingan umumiy qiymati 900 mlrd. dollarlik qarz yopilishi kerak.

Rivojlanayotgan mamlakatlar esa 2019 yil yakuniga kelib 2,7 trln. dollarlik obligatsiyalar va sindikat kreditlari bo'yicha majburiyatlarini uzishi lozim. Shularning uchdan bir qismi dollarda to'lanishi joiz. Dollarda olingan qarzlarini qaytarib berish bo'yicha eng katta xatarga duch keladigan davlatlar sifatida Argentina, Kolumbiya, Misr, Nigeriya(har birining olgan tashqi qarzidan 75 foizi dollarda), Meksika(62 foiz), JAR(57 foiz), Braziliya(50 foiz) va Turkiya(47 foiz) ko'rsatib o'tilgan. Rossiyaning bu boradagi ko'rsatkichi 20 foizdan ziyod bo'lsa, eng kam miqdor Indoneziya, Saudiya Arabistoni, Tailand, Hindiston va Xitoyga tegishli bo'lib turibdi.

Davlatning texnologik jihatdan taraqqiy etganligi uning iqtisodiy va siyosiy barqarorligiga chambarchas bog'liqdir. Quyida jahondagi texnologik taraqqiy etgan o'n yetakchi mamlakatga qisqacha sharh beramiz, deb.yozadi.terabayt.uz sayti

Yaponiya

2015 yil holati bo'yicha baho bersak, kunchiqar mamlakatni eng texnologik rivojlangan davlat sifatida e'tirof etishga haqlimiz. Avtomobilsozlik, robot texnikasi, elektron texnika, metallurgiya, seysmik barqaror inshootlar qurilishi kabi sohalarning barchasiga yuqori texnologiyalar chuqur kirib borgan. Bu o'rinda yaponlarning ta'limi va faniga urg'u berish joiz.

AQSh

Birinchi bo‘lib Oyga odam chiqargan, birinchi atom bombasini yaratgan va yana dunyoga bir qancha kashfiyotlar taqdim qilgan davlat ikkinchi o‘rinda. Texnologik jihatdan eng yaxshi ta‘minlangan armiyaga ega. Fazoni o‘zlashtirish sohasida yetakchi. Farmatsevtika va telekommunikatsiya sohalarida ilg‘ordir.

Janubiy Koreya

LG, Samsung va Hundai singari brendlar vatani. Nanotexnologiyalar va robotsozlik sohalariga janubiy koreyalik olimlar qo‘shgan ulkan hissani ta‘kidlamay iloji yo‘q. Koreya Respublikasining fan va texnologiya vazirligi zamonaviy ilg‘or texnologiyalarga oid ko‘plab milliy dasturlarni moliyalashtiradi. Birgina fakt: Janubiy Koreyadagi o‘rtacha internet tezligi AQShdagidan uch barobar ortiq.

Isroil

Fazoviy texnologiyalar bo‘yicha yetakchi besh davlatdan biri. Yahudiylar davlatida eksportdan kelgan daromadning 35 foizi texnologik sohaga sarflanadi. Qolaversa, Isroilda elektromobillarni zaryadlovchi yirik infratuzilmaviy tarmoq mavjud bo‘lib, bu fuqarolarga katta yengillik yaratgan.

Germaniya

Mercedes-Benz, Audi, BMW va Volkswagen vatani. Mashinasozlik bo‘yicha xay-tek uyasi. Nemis olimlari kosmonavtika va nanotexnologiyalar bo‘yicha ham faol shug‘ullanyapti. “Maks Plank jamiyati” va “Gotfrid Vilgelm Leybnits” kabi ilmiy-tadqiqot muassasalari nomi dunyoga tanilgan.

Kanada

Sanoat sohasidagi murakkab tadqiqotlar, biotexnologiyalar, fazoni o‘zlashtirishda faollik, bularning barchasi Kanadaga xos. Kanada hukumati texnologik sektorni rivojlantirishga mablag‘ni ayamaydi: YalMning 1,8 foizi ilmiy-tadqiqotlar va tajriba-konstruktorlik ishlariga sarflanadi.

Buyuk Britaniya

Qachonlardir parovoz, reaktiv va elektr dvigatel, cho‘g‘lanma lampochka kabi ixtirolarni dunyoga bergan Britaniya texnologik taraqqiy etgan mamlakatlar o‘nligiga kirishga to‘la haqlidir. Aviatsiya, avtomobilsozlik, farmatsevtika kabi sohalarda ingliz orolchasi yetakchilar safida.

Xitoy

Xitoy deganda Tayvanni ham tushunamiz. Xitoy shiddat bilan rivojlanyapti, shu bilan birga taniqli brend va texnologiyalarni sotib olmoqda. Keling, sanab ko‘raylik: Volvo, Great Wall, Lenovo, Huawei, Acer, Asus, BBK, BenQ, D-link, Gigabyte, HTC va yana bir qancha.

Finlyandiya

Zamonaviy jihozlarga ega sog‘liqni saqlash tizimi jahonda eng yaxshilaridan deb tan olingan. Dong‘i ketgan Nokia brendining vatani mobil kommunikatsiya sohasida ham ilg‘ordir. Oxirgi yillarda hukumat tomonidan biologiya, bioenergetika va ekologiya sohalari rivojiga urg‘u berilmoqda.

Singapur

Kichik shahar-davlat jahonning biznes yuritish uchun eng qulay shart-sharoitlarga ega mamlakati hisoblanadi. Kambag‘al va kichik davlat ilg‘or texnologiyalari infratuzilmaga ega jamiyat qura olishiga Singapur yaqqol misoldir. Bugunga kelib Singapur jahondagi eng tezkor internet tizimi, qulay va shinam jamoat transporti va har bir fuqaro kamida bitta smartfonga egaligi bilan g‘ururlana oladi.

1.1.2 -jadval

Rivojlangan davlatlarda mamlakat miqyosidagi ilmiy-tadqiqot, tajriba-konstruktorlik va texnologik ishlarga xarajatlarning YaIM dagi ulushi (% larda)²

Y illar	A QSh	Yap oniya	Evropa ittifoqi-15	Evro pa ittifoqi- 25	Ro ssiya	Hin diston	X itoy
--------------------	------------------	----------------------	-------------------------------	-------------------------------------	---------------------	-----------------------	-------------------

² “Проблемы теории и практики управления” xalqaro jurnali.

1 995	2, 5	2,7	1,8	1,7	1, 0	0,9	0 ,6
2 000	2, 7	2,9	1,9	1,8	1, 1	0,9	1 ,0
2 005	2, 7	3,2	1,9	1,9	1, 3	1,5	1 ,5
2 010	3, 2	3,3	2,0	1,9	1, 0	2,0	1 ,7
2 020 (i stiqbol)	3	3,5	2,3	2,2	2, 3	2,4	2 ,5

Bu jadval ma'lumotlari bizga jadvalda keltirilgan davlatlarda ilmiy tadqiqot, tajriba-konstruktorlik va texnologik ishlarga qilinayotgan xarajatlarning mamlakat YaIM dagi ulushini ko'rsatadi. Jadval ma'lumotlari bizga 2010 yilda 1995 yilga nisbatan innovatsion faoliyat uchun qilinayotgan xarajatlarning YaIM dagi ulushi AQSh da 0,7, Yapaoniyada 0,6, yevropa Ittifoqi 15 da 0,2, yevropa Ittifoqi 25 da 0,2, Rossiyada 0,0, Hindistonda 1,1 va Xitoyda 1,1 foizga o'sganini ko'rsatadi. Bunga asoslanib aytishimiz mumkinki eng yuqori o'sish sur'atlari Hindiston va Xitoy davlatlarida kuzatilmoqda.

Rivojlangan mamlakatlarda bozor tajribasida muhim belgilardan yana biri bular juda turli darajadagi mamlakatlardir. Chunki ancha rivoj topgan, jon boshiga YAIM ko'p to'g'ri keladigan Osiyo va Lotin Amerikasi mamlakatlari bilan birga juda qoloq mamlakatlar ham ko'p. Eron ko'rfazi, yangi industrial Osiyo mamlakatlari albatta boshqalardan o'z iqtisodiy darajasi bo'yicha farqlanadi.

Bu guruhdagi neft eksport qiluvchi OPEK mamlakatlarini ajratadilar. Chunki tabiiy boylikka ega mamlakatlar o'z iqtisodiyotini ancha mustahkamlab, kelajakda rivojlanish imkoniga ega bo'ladilar.

Asriy qoloqlik, tabiiy qashshoqlik, dengizga chiqishdan mahrum bo'lgan, tabiiy ofatlar tez duch keladigan sharoitdagi kam rivojlanayotgan mamlakatlar soni ortmoqda

va ular hozir 47 taga etgan. Bulardagi eng muhim muammo qoloqlik, qashshoqlikni oldini olish uchun iqtisodiy resurslarning yoqligidir.

Uchinchi mamlakatlar guruhi o'tuvchi iqtisodiyotlilar bo'lib, bular asosan sobiq sotsialistik ma'muriy-buyruqbozlikdan bozor iqtisodiyotiga o'tayotgan mamlakatlardir. Bu 12 Markaziy va SHarqiy Yevropa mamlakatlari va 15 Sobiq Ittifoq respublikalaridir. SHuningdek, Mongoliya, Xitoy va Vetnamlardir. Bu guruhdagi mamlakatlar jahon YAIMning 12 %ini xosil qiladi. Buning ichida Rossiya – 3%, Xitoy – taxminan 12 %ni tashkil etadi. Hozirgi vaqtga kelib sobiq sotsialistik ma'muriy-buyruqbozlik iqtisodi tizimida faqat Kuba va SHimoliy Korea mamlakatlari qoldi.

Jahon miqyosida hali-xanuz o'z ta'sir kuchini saqlab turgan bugungi globallashuv va jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozini bartaraf etish sharoitida dunyo mamlakatlarida oziq-ovqat xavfsizligi masalasi asosiy muammoga aylanib bormoqda. Jahon banki tomonidan o'tkazilgan ijtimoiy- iqtisodiy tadqiqotlar shuni ko'rsatmoqdaki, jahon aholisining qariyb 30 foizi qashshokdikda yashab kelmoqda. Shundan uchdan ikki qismi Osiyo davlatlariga to'g'ri keladi. Bundan tashqari, jahon aholisining 32 foizi uchun (ya'ni, qariyb 2,8 mlrd. aholi) oziq-ovqat muammosi hal qilinmagan³.

O'tgan bir yilda sayyoramiz aholisi 78,5 million kishiga oshib, 2018 yil 1 yanvarda qariyb 7 milliard 445 million kishini tashkil etgan.

BMT tahlilchilarining so'zlariga ko'ra, yana 40 yildan so'ng dunyo aholisi 9 milliard 300 million kishiga yetadi. Asrimiz oxiriga borib esa aholi soni 10 milliarddan ortishi mumkin. Mabodo, tug'ilish ko'paygudek bo'lsa, 15 milliard kishiga yetishi ehtimoli ham bor. Bu haqda BMT Aholishunoslik jamg'armasi ma'lum qilgan.

Ma'lumotlarga qaraganda, aholi soni o'sishiga insoniyat qo'lga kiritayotgan muvaffaqiyatlar asosiy omil bo'lmoqda. Ammo insoniyat ko'payishi bilan oziq-ovqat mahsulotlariga talab ham ortib bormoqda. Odamlarni boqish uchun 2050 yilga borib hozirgiga qaraganda 80 foiz ko'p oziq-ovqat ishlab chiqarishga to'g'ri keladi.

³ World Economic and Social Survey 2013: Sustainable Development Challenges. Nyu York, 2013.

Tahlilchilarning soʻzlariga koʻra, bugungi kunda oziq-ovqat bilan bogʻliq muammolar oʻta dolzarb. Bunga aholi sonining oʻsishi, qishloq xoʻjaligida ishlab chiqarish imkoniyatlaridan yetarli darajada foydalanmaslik, yer va suv resurslari cheklanganligi sabab boʻlmoqda.

Oziq-ovqat yetishmovchiligining yana bir sababi iqtisodiy inqiroz, qurgʻoqchilik va hosilning kam yigʻishtirib olinishida koʻzga tashlanmoqda. Shuningdek, ayrim davlatlar oziq-ovqat mahsulotlariga baho belgilashda qoʻyayotgan xatoliklar ham qator muammolarni keltirib chiqargan.

Tahlilchilar oziq-ovqat mahsulotlariga talab rivojlanayotgan mamlakatlarga nisbatan rivojlangan mamlakatlarda koʻproq ekanini taʼkidlashadi. Shuni afsus bilan qayd etish kerakki, qashshoq mamlakatlarda aholi toʻyib ovqat yemayotgan bir vaqtda rivojlangan mamlakatlar aholisi koʻp ovqat isteʼmol qilishdan semirib ketmoqda. Bugungi kunda yer yuzida 600 million aholi meʼyoridan koʻp ovqat isteʼmol qiladi.

Jahon sogʻliqni saqlash tashkiloti maʼlumotiga koʻra, sayyoramiz aholisining 30 foizi toʻyib ovqat yemaydi. Jahonda bolalar oʻlimining 55 foizi toʻyib ovqatlanmaslik oqibatida yuz bermoqda. yer yuzida toʻyib ovqat yemayotganlar soni yil sayin oshib bormoqda.

Bu asosan Janubiy Amerika, Afrika va Osiyo mamlakatlari hissasiga toʻgʻri keladi. Afrika qitʼasi, ayniqsa, Somali, Uganda, Chad, Mozambik, Efiopiya kabi mamlakatlar aholisining 40 foizdan koʻprogʻi toʻyib ovqat yemaydi. Kaloriyasi kam ovqat yeydigan fuqarolar ham asosan Afrika, Karib havzasi mamlakatlarida istiqomat qiladi. Bu nafaqat jismoniy oʻsishni, balki aqlan rivojlanishni ham toʻxtatar ekan. Oqibatda bu kabi holatlar insonning ruhiy holatiga salbiy taʼsir

ko'rsatadi. Masalan, rivojlanayotgan mamlakatlarda har yili "A" vitamini yetishmasligi oqibatida yuz mingga yaqin bolaning ko'rish qobiliyati sustlashishi aniqlangan.

Olimlar "ekotizimga ziyon yetkazilma gan holda oziq-ovqat mahsulotlari ko'paytiri lishi zarur", degan fikrlarni aytishadi. Bir qator tadqiqotchilar insoniyat o'simliklardan iborat parhyez taomlarga o'tishi lozim degan qarashlarni ham o'rta tashlamoqda. Shuningdek, nisbatan arzonga tushadigan parranda go'shtini yetishtirishga katta ahamiyat berilishi lozim degan takliflar ham aytiladi. Bir qator ekspertlar esa okeanlarning biologik resurslaridan foydalanish vaqti yetib kelganini ilgari surmoqda. Biroq ayrim olimlarning fikricha, okean resurslaridan shoshma-shosharlik bilan foydalanish ekotizimga ziyon yetkazishi mumkin. Eslatib o'tamiz, dunyo okeanlaridan hozirgi paytda yiliga 100 million tonna baliq ovlanadi.

Bir guruh tahlilchilar rivojlangan mamlakatlarga murojaat qilib, jahonda odamlar to'yib ovqatlanmayotgan bir vaqtda bioyoqilg'ilardan foydalanishni to'xtatish lozim degan taklifni bildirmoqda.

Shu bilan birga qashshoq mamlakatlardagi yoshlarni ishga joylashtirish, ekologik muammolarni hal qilish, shahar va qishloq aholisining turmush darajasidagi muvozanatni izlash hamda odamlarni bir yurt dan ikkinchi mamlakatga ko'chishi bilan bog'liq masalalarni hal qilish ham asosiy muammolardan hisoblanadi. Birinchi navbatda, mehnat bozorlarida yoshlarning ishsizlik darajasi oshib borayotgani, mehnat bilan band yoshlarning ish joylaridagi ahvol yomonligi ham asosiy muammo sifatida ko'rilm oqda.

Jahondagi jami ishsizlarning teng yarmini yoshlar tashkil etadi. Bu giyohvandlikning ko'payishi va yigit-qizlar tomonidan sodir etiladigan jinoyatlarning ortishiga sabab bo'lmoqda.

BMT maqsadlaridan biri jahonda ochlik va qashshoqlikka barham berishdan iborat. Oziq-ovqat xavfsizligi har bir mamlakat siyosatining ajralmas qismidir. Bu qishloq xo'jaligi mahsulotlarini yetishtirish imkoniyatlariga bevosita bog'liq.

Bu kabi omillarning barchasi, oxir-oqibat iqtisodiyotda samarali boshqaruvning shakllanishiga olib keladi. Natijada mamlakatlar o'rtasida taqqoslama kuzatishlar va boshqaruv usullarining paydo bo'lishiga ehtiyoj tug'iladi. Mana shunday asriy muammolarni xal etishning turli yondashuvlari negizida taqqoslama menejment tushunchasi yuzaga keladi.

1.2.Taqqoslama menejmentni rivojlanish bosqichlari va G'arbda menejment nazariyasi va amaliyoti

“Taqqoslama menejment” umumiy menejment nazariyasining bir qismi bo'lib, korxona va tashkilotlar boshqaruv tizimidagi turli ko'rinish va qonuniyatlarni o'rganishni o'z ichiga oladi.

Turli boshqaruv tizimlarining solishtiruvi 1950 va 1960 yillarda paydo bo'lgan. O'tgan asrda, asosan, amerikalik transmilliy kompaniyalarga e'tibor berishni boshlagan boshqaruv amaliyotida madaniyatlararo farqlarni o'rganish masalasi asosiy o'ringa chiqdi. natijada ushbu muammolarni o'rganishning dastlabki ishlarini boshlab yuborildi. Asta-sekin turli toifadagi boshqaruv apparatlarini yaratishga kirishildi. "Taqqoslama menejment" iborasi asosan, mashhur bo'lgan dastlabki asarlar, tabiat munosabatlari ta'siri va turli madaniyatlarga tegishli shaxslar bilan muomala qilish asosida paydo bo'la boshladi.

1960-yillarning oxirlarida va 1970-yillarning boshlarida dunyoning turli mamlakatlarida va mintaqalarida boshqariladigan muammolarning umumiy xususiyatlari va farqlarini aniqlash va baholashga imkon beradigan kontseptual asoslar ilmiy ishlarga qaratildi. Qiyosiy boshqaruvning nazariy asoslarini mustaqil intizom sifatida o'rganish darajasini va ushbu davrni o'rganish maydonini baholashda majoziy ma'noda "jungli", "hayvonot bog'i" va boshqalar kabi metaforaga ko'pincha to'qnash

kelinadi, chunki turli xil yondashuvlar va usullar, birinchi navbatda, ijtimoiy-iqtisodiy, ekologik, xatti-harakatlar bular sivilizatsiyaning har xil holatlari va davrlarida taqqoslama menejment jarayoni turli shakllanib borganini anglatadi⁴.

Shunday qilib qiyosiy boshqaruvdagi ijtimoiy-iqtisodiy yondashuv iqtisodiy taraqqiyot va sanoatlashtirish menejerlarga bog'liq degan fikrga asoslangan. Bunday yondashuv, eng yirik amerika transmilliy kompaniyalari kuchi butun davlatlar bilan taqqoslanadigan, shuning uchun millionlab insonlar, mamlakatlar va mintaqalarning taqdiri menejerlarning qarorlariga bog'liq ekanligi aniqlangan paytda "boshqaruv inqilobi" ta'siri ostida taklif qilingan edi. Biroq, ijtimoiy-iqtisodiy yondashuv so'l-yo'naltirilgan edi, chunki u bir mamlakat ichida menejerlarning xatti-harakatlarida yoki kompaniya ichidagi farqlardagi individual farqlarni e'tiborsiz qoldirdi. Nazariy darajadagi ushbu yondashuv iqtisodiy rivojlanish nazariyalari bilan bog'liq bo'lib, shuning uchun tadqiqotlar boshqaruv omilining roli va ahamiyatini aniqlashga imkon bermadi.

Ekologik yondashuv, boshqaruv samaradorligining o'xshashligi va farqlari ekologik o'zgaruvchanliklar bilan izohlanishi mumkinligiga asoslanadi. Bu erda tashkilot tashqi muhitning boshqaruv samaradorligiga hal qiluvchi ta'sir ko'rsatadigan ekologik tizimning bir qismi (so'zning keng ma'nosida) hisoblanib, ikkinchisi esa o'z navbatida firma faoliyatining samaradorligini va natijada umumiy iqtisodiy (makroiqtisodiy) samaradorlikni belgilaydi.

R.Fermerning farazi (Richard Fermer) va B.Richman (Barry Richman) quyi dagilardan iborat edi:

- 1) boshqaruv samaradorligi turli xil ekologik omillarning funktsiyasidir;
- 2) korxona samaradorligi boshqaruvning samaradorligi funktsiyasi va

⁴ Schollhammer N. The Comparative Management Theory Jungle // Academy of Management Journal, March 1969, Vol. 12, Issue 1, P. 81-97.

3) makroiqtisodiy samaradorlik - birliklari. Tegishli vaznga ega ekologik omillar guruhlariga bo'lingan:

a) ta'lim - savodxonlik darajasi, ta'lim tizimining holati va sifati, ma'lum bir mamlakatda ta'limga jamiyatning munosabati;

b) ijtimoiy-madaniy xususiyatlar - ustun inson normalari, qadriyatlar va e'tiqodlar;

c) siyosiy va huquqiy tizim;

d) mamlakatning iqtisodiy faolligini, qo'llab-quvvatlovchi infratuzilmaning mavjudligi yoki yo'qligini ifodalovchi ko'plab omillar⁵.

Gipotezani qobiliyati turli omillar va aholi jon boshiga YaIM ko'rsatkichlarini taqqoslash va turli mamlakatlardagi boshqaruv tizimlarining samaradorligi haqidagi xulosaga asoslangan qiyosiy boshqaruv matritsasi misolida Farmer va Richman tomonidan namoyish etilgan. Amaliy tavsiyalar juda umumiy edi. Misol uchun, ta'lim omilining nisbatan past ko'rsatkichi va natijada yuqori malakali menejerlar va muhandislarning etishmasligi tufayli Buyuk Britaniyadagi tashkilotlar o'zlarining kadrlar siyosatida muayyan qiyinchiliklarga duch kelishi mumkinligi haqida takliflar bildirildi⁶.

Ekologik yondashishning kamchiliklariga ko'ra, tanqidchilar atrof-muhit omillarining rolini yuqori baholamoqdalar va shunga muvofiq, tashqi muhitning passiv agenti hisoblanmish boshqaruvning roli kam deb hisoblanadi. Bundan tashqari, tavsiya etilgan farazlar tekshirilishi mumkin emas va tekshirilishi mumkin emas.

Qiyosiy boshqarishda xatti-harakatlar (xatti-harakatlar) yondashuvi doirasida turli madaniyatlarda menejerlarning odatiy xatti-xarakteristikalariga va ba'zi bir ma'muriy vazifalarni bajarishga turtki berishga e'tibor qaratiladi. Asosiy taxmin, qiziqish stereotiplari va qiymat yo'nalishlari ma'lum bir madaniyat funktsiyasidir.

⁵ Farmer R. N., Richman V. M. A Model for Research in Comparative Management // California Management Review, Winter 1964, Vol. II, No. 2. — P. 55-68.

⁶ Shu kitobdan

A. Negandhi (Anant Negandhi) va B. Estefan (Bernard Estafen) tomonidan taqdim etilgan qiyosiy boshqaruv modelini uchta blok ko'rinishida taqdim etish mumkin:

1. Boshqaruv funktsiyalari, ya'ni rejalashtirish, tashkil qilish, boshqarish, rahbarlik, kadrlar siyosati;

2. Rentabellik, daromad marjalari va savdosi dinamikasi, firma imidji, xodimlarning axloqi kabi ko'rsatkichlar yordamida ifoda etilgan boshqaruv samaradorligi;

3. Ichki va tashqi muhit (iste'molchilar, mahalliy va markaziy organlar, kasaba uyushmalari, firma xodimlari, yetkazib beruvchilar va distribyutorlar) bilan agentlik munosabatlarini tavsiflovchi boshqaruv falsafasi⁷.

Bu modelga kiritilgan turli xil omillarni tanlovi, biroz erish tuyulishi mumkin, ammo boshqa tomondan Negandi-Estefan modelining ijobiy tomonlari ham tan olingan: birinchi navbatda, bir necha muhim o'zgaruvchining eng kam kuzatiladigan empirik o'rganilishini tanlash va ikkinchidan, mikroiqtisodiy ko'rsatkich va xususiyatlar firma ichidagi boshqaruv xatti-harakatlarini anglashga turtki beradi.

Xulq-atvorning yondashuvlaridan biri X. Pearl Mutter (Xovard Perlnnutter) modeli hisoblanadi, bu ko'p millatli kompaniyalar (OLS) tomonidan qo'llaniladigan boshqaruv falsafasidagi farqlarni aniqlaydi.

Shunday qilib, etnotsentrik falsafa korporativ boshqaruvni ota-kompaniya (shtab-kvartira) tomonidan belgilab qo'yilgan qadriyatlar va qoidalar asosida boshqariladi, xorijiy bo'linmalar kam avtonomiyaga ega. Ko'pchilik boshqaruv falsafasi korporativ rahbariyatning tashqi muhitdagi farqlarni anglashini va chet el operatsiyalari uchun yechimlarni iloji boricha lokalizatsiya qilish zarurligini aks ettiradi. Mintaqalar va

⁷ Negandhi A. R., Estefan V. D. A Research model to determining the applicability of American management Know-How in differing cultures and/or environments // Academy of Management Journal, December 1965, Vol. VII, No. 4. — P. 319-323.

dunyoning turli mamlakatlaridagi filiallar mahalliy shart-sharoit va qoidalar asosida harakat qilishadi. Bosh kompaniya va xorijiy bo'linmalar o'rtasidagi munosabatlarning asosiy xarakterli xususiyati sherikchilikdir.

Umuman olganda, qiyosiy boshqaruvga nisbatan qiziquvchan yondashuvining afzalliklari madaniy xilma-xillik nuqtai nazaridan tashkilotchilik xarakterining xususiyatlarini ochib berish va ta'kidlashdan iborat. Bundan tashqari, boshqarish maktabida ko'plab nashrlar qiyosiy tadqiqotlar uchun mustahkam poydevor yaratiladi.

Qiyosiy boshqaruv bo'yicha nashrlarning ko'pchiligiga empirik yondashuv hukmronlik qilar edi. Bu turdagi nashrlarning deyarli barchasi turli mamlakatlarda boshqaruv amaliyotining turli aspektlarini empirik o'rganishga va tavsiflashga asoslangan edi. Shunga qaramasdan, ushbu yondashuvni amalga oshirishda bir qator ijobiy jihatlarga erishish mumkin. Eng asosiysi, nisbatan tezroq empirik materiallarning katta miqdori to'planganligi, bu olimlar ilgari tadqiqotlar uchun umumlashma va xulosalar qilishlari mumkin bo'lgan.

Ta'kidlash joizki, bu jarayonlarni tadqiq etish jarayonida turli yondashuvlarning mavjudligi qiyosiy boshqaruv bilan bog'liq bo'lmagan chegaralarni aniq belgilashga imkon bermadi. Tadqiqotlar turli yo'nalishlar va mutaxassisliklar bo'yicha soha olimlari tomonidan olib borildi: sotsiologlar, siyosatshunoslar, psixologlar, antropologlar va madaniyat olimlari, har biri o'z metodologiyasi va terminologiyasi bilan ishtirok etdi.

Madaniyatlar orasidagi farqlarni tushuntirishda xalqaro boshqaruvni taqqoslash aniq ustunlikka ega. Buning eng oddiy izohi taqqoslashni boshqarish ko'pincha turli madaniyatlarda boshqaruvni o'rganish sifatida qabul qilinadi. Madaniyatlar ayrim toifadagi mamlakatlarda bir-biriga juda yaqinligi yoki farq qilmagani uchun, bu har qanday milliy hodisada, jumladan, boshqaruvda o'zini namoyon qilishni osonlashtiradi. Shu bilan birga, taqqoslashni boshqarish, madaniy xilma-xillikni tashkilotning asosiy

boshqaruv funktsiyalarini amalga oshirishga ta'sirini hisobga olish uchun o'zini cheklamaydi, shuningdek, institutsional farqlarni o'z ichiga oladi.

Bizga ma'lumki, umumiy tarixiy ildizlari, tili, an'analar, qadriyatlar va me'yorlar, bir xil madaniy muhit bilan chambarchas bog'liq bo'lgan mamlakat va mintaqalardagi davlatlar, shu jamladan, Shimoliy Koreya va Janubiy Koreya, Singapur va Gongkong kabi, Xitoy va Tayvan boshqarish modellarida farqlar unchalik katta bo'lmasligi mumkin. Milliy boshqaruv modelining ko'pgina xususiyatlari madaniy determinizm nuqtai nazaridan tushuntirilishi mumkin emas. Xususan, ikkinchi jahon urushidan oldingi mamlakatlarning boshqaruv xususiyatlari bilan keyingi davrdagi holatlarni taqqoslab bo'lmaydi, albatta. Boshqaruv jarayonlari o'sha davrdan keyin ancha sivilizatsiyalashib, o'zgacha ko'rinish va mazmun kab etib borganiligi va madaniyatning boshqaruvdagi o'ziga xos jihatlari kashf etilganligini bilamiz.

Masalan, 1970-yillarda IBM Yevropada kadrlar masalalari bo'yicha tadqiqotlar bo'limining yaratuvchisi va rahbari G.Hofstede (Geert Hofstede) shijoatli madaniyatlararo loyihani amalga oshirdi. Uning tuzgan so'rovnomasiga ko'ra dunyoning 72 mamlakatida joylashgan IBMning turli bo'linmalaridan yuz mingdan ziyod xodim sinovdan o'tkazildi. Natijada, G.V.Hofstede IBM Yevropadan chiqib, IMD biznes maktabida (Lozann, Shveytsariya) tadqiqot va o'qitish ishlarini olib borganidan so'ng, katta hajmdagi ma'lumotlar olimlarning qo'lida bo'lgan. Tahlil natijalariga ko'ra, 1980 yilda nashr etilgan "Madaniyat ta'siri: mehnatga bo'lgan munosabatlarda xalqaro farqlar" kitobi nashr etilgan bo'lib, unda milliy madaniyatlarni o'lchash va taqqoslashning to'rtta parametri - kuch masofasi, noaniqlikdan qochish, erkaklik va ayollik nisbati, individualizm va kollektivizm ajralib chiqdi. Keyinchalik beshinchi parametr - qisqa va uzoq muddatli yo'nalish yoki Konfutsiy dinamikasi qo'shildi⁸.

⁸ Perlmutter H. The Tortous evolution of the multinational corporation // Columbia Journal of World Business, 1969, January-February, Vol. 4. — P. 9-18.

Charlz Hampden-Turner (Charles Hampden-Turner) va F. Trompen-ars (Fons Trompenaars) tadqiqotlari 1986-1993 yillarda olingan katta miqdordagi empirik material asosida amalga oshirildi. So'rovlar davomida dunyoning ko'plab mamlakatlaridan qariyb 15 ming boshqaruvchi ishtirok etdi. Ushbu tadqiqotlar Xalqaro Biznes va butun dunyo bo'ylab o'z filiallari markazida seminarlar davomida amalga oshirildi. "Charles Hampden-Tyornier va F. Trompenaars qiyosiy tahlil qilish va milliy biznes madaniyatlar talqini variantlarini taklif etti. Bundan tashqari, ular o'zaro ta'sir muammolarini o'rganib kompaniya milliy va madaniy boshqaruv madaniyatini o'z ichiga olishini va milliy biznes madaniyatining ustunligi, uning tashkiliy madaniyati bilan o'zaro munosabatlari mavjudligini aniqlashadi⁹.

1990-yillarning o'rtasida GLOBE (Global Tashkilot Etakchilik va Tadqiqot Davrlari Dasturi) global etakchilik va tashkiliy xatti-harakatlar bo'yicha Worton School of Business (AQSh) tadqiqot dasturi amalga oshirildi. Ushbu loyiha doirasida 800 dan ortiq tashkilotning 17 mingta menejerlari va 825 ta top-menejerlariga 379 ta savol bo'yicha murojaat etildi.

Tadqiqotlar dunyodagi barcha yirik madaniy hududlarni anglatuvchi qariyb 60 mamlakatda o'tkazildi. Tadqiqot guruhining ishiga ushbu mamlakatlarning 170ga yaqin mutaxassislari jalb qilingan. So'rov va suhbatlardan tashqari, iqtisodiy, siyosiy, ijtimoiy va boshqa ko'rsatkichlar, shuningdek, ommaviy axborot vositalarida nashr etilgan materiallarni o'rganish ham baholandi. Olingan ma'lumotlar asosida, Hofstede modelini o'zgartirish va milliy madaniyatlar orasidagi farqni aniqlaydigan omillar yoki parametrlarning sonini ko'paytirish mumkin bo'ldi.

Shunga qaramasdan, qiyosiy boshqarish olimlarning va mutaxassislarning sa'y-harakati bilan aniq tadqiqot ma'lumotlariga asoslanib, rasmiylashtirilgan (matematik va statistik) usullardan foydalanishga qaramasdan, uning mustaqil intizom sifatida

⁹ Kopo T., Clegg S. Trends in Japanese management: Continuing strengths, current problems and changing priorities. — Palgrave Macmillan, 2001. — P. 15-16.

rivojlanish jarayoni to'liq bo'lmadi. G. Redding (Gordon Redding) taqqoslama boshqaruvining zamonaviy tadqiqotlari ularning joylashuvi bo'yicha ikkita izlanish bo'yicha tasniflanishi mumkin: 1) "tavsiflovchi tushuntirish" (yoki "etnosentrik pozitsivizm") va 2) "ideografik - universal". Birinchi konkursda, bir tomondan, biznes va menejment amaliyotidagi madaniy va institutsional farqlar bayon etilgan va qayd etilgan, ikkinchi tomondan, identifikatsiya qilingan tushuntirishlar faktlar asoslangan. Ikkinchi izchil davomiy ravishda taqqoslama boshqaruv sohasidagi tadqiqotlar ideografik doirada olib boriladi, unda umumlashtirishlar alohida tashkilot va davlatlar darajasida universal boshqaruvga ega bo'lib, milliy boshqaruv modellarini xalqaro taqqoslash uchun metodologik qoidalar va mezonlarni ishlab chiqishni talab qiladi.

Muayyan davomiylik bo'yicha joylashishni aniqlashga qarab, qiyosiy tadqiqot usullari ham farq qiladi.

Taqqoslama menejment - har xil milliy boshqaruv modellari ko'rib chiqilgan, taqqoslanadigan jarayondir. Hatto bir mamlakatning boshqaruv modeliga bag'ishlangan ushbu tadqiqotlarda ham qiyosiy yondashuv yopiq shaklda mavjud, chunki globallashtirish jarayonlarini hisobga olgan holda, bunday tadqiqotlar global boshqaruv nuqtai nazaridan davlat boshqaruv modelini hisobga olishni talab qiladi.

1970-1980-yillarda fransiyalik tadqiqotchi A. Laurent (Andre Laurent). milliy boshqaruv funktsiyalarini o'rgandi. Uning empirik bazasining asosiy natijalaridan biri korporativ madaniyat normalari va transmilliy kompaniyalarda ko'p jihatdan milliy an'ana va o'z g'oyalari va preferentsiyalar asoslangan menejerlar xatti va madaniy munosabat darajasini boshqarish, deb atalar edi.

Tadqiqotchilarning milliy boshqaruv modellariga qiziqishi va shuning uchun ularni taqqoslashlari turli sabablarga ko'ra tushuntirilishi mumkin. Ayrim hollarda, iqtisodiy faoliyatning transmilliylashtirish jarayoni, ko'p holda - muayyan mamlakat iqtisodiyoti erishgan yutuqlar yoki u erda amalga oshirilayotgan islohotlar bilan belgilanadi. Misol uchun, 1950-1960-yillarda universal boshqaruv kontseptsiyasi

paydo bo'ldi va Amerika boshqaruvi benchmark sifatida qabul qilina boshladi, chunki bu yillar davomida boshqa (Evropa yoki Yaponiyadan) ko'ra ancha yaxshi natijalarga erishgan aynan Amerika iqtisodiyoti edi.

Xuddi shunday, Yaponiya 1960-1980 yillardagi iqtisodiy va texnik yutuqlari tabiiy ravishda Yaponiya boshqaruv modeli bilan bog'liq bo'lib, bu holatlarni o'z navbatida Qo'shma Shtatlar va G'arbiy Evropadaning ushbu modelga bag'ishlangan ko'plab nashrlari ochib beradi. Tadqiqotchilar yaponiyani tashkiliy shakllarini, ularning ichki tuzilishini va tashkilot tuzilmalarini o'zaro bog'lash va g'arb mamlakatlari iqtisodiyotiga institutsional mexanizmlarni jalb qilishdan manfaatdor edilar.

Evropa Ittifoqida integratsiyalashuv jarayonlari Yevropa boshqaruv modeli va uning mamlakatidagi samarasiga katta qiziqish uyg'otdi. Yevropa boshqaruvi paradigmasi va Yevropa uyushish madaniyatida boshqaruv uslublarining evolyutsiyasi jarayonida yaqin va ajraladigan omillarning nisbati keng muhokama qilinardi.

XX asrning oxiri - XXI asr boshlarida Xitoy iqtisodiyotining jadal rivojlanishi. Biz bilamizki, Xitoy o'zining bir ko'p sonli aholisi bilan qadimgi madaniyatga va ulkan salohiyatga ega mamlakatga aylangan¹⁰. Uning ham o'ziga yarasha boshqaruv madaniyati mavjud.

1.3.Taqqoslama menejmentni fan sifatida o'rganishning mohiyati va zaruriyati

Zamonaviy davr boshqaruvi transmilliy va madaniyatlararo vakolatga ega bo'lgan, madaniy o'zgarishlarga va xilma-xillikka moslashish uchun keng qamrovli boshqaruvdir. Madaniy befarqlik va xabardorlikni, ya'ni boshqaruv funktsiyalariga va boshqaruv qarorlariga ta'sir qiladigan madaniy o'zgaruvchan bilimlarni bilib olish,

¹⁰ Hofstede G. Culture's consequences: International differences in work-related values. — Beverly Hills, CA: Sage, 1980; Hofstede G. Cultures and organizations: Intercultural cooperation and its importance for survival, software of the mind. — N.Y.: McGraw Hill, 1991.

boshqa mamlakatlardagi odamlar va jarayonlarni boshqarishda juda muhim sifatga aylanishi hayratlantiruvchi narsa emas.

Madaniy farqlar har doim va har joyda mavjuddir, shuning uchun zamonaviy menejer biznes qilishning o'ziga xos taktikasini ishlab chiqishi kerak, shu asosdagi xatti-harakatlari bilan bunday biznes aloqalari o'zaro manfaatli bo'ladi.

Xorijiy boshqaruv adabiyotida globallashuv davri boshlanganidan beri "o'zaro ta'sirlushuvchi madaniyat" va "madaniyatlararo boshqaruv" so'zlari 70-yillarning o'rtalarida barqaror foydalanila boshladi. Bundan tashqari, bu masalaga juda qiziqish Yevropada 80-yillarning oxiri va 90-yillarning boshlarida paydo bo'ladi. Qiyosiy boshqaruv kurslari AQSh va G'arbiy Yevropadagi etakchi biznes maktablarida o'quv dasturlarining majburiy komponentiga aylandi.

Bu masala 90-yillarning boshidan buyon biznesni rivojlantirish bo'yicha dunyodagi yetakchi tashkilotlarning diqqat markazida bo'lib kelmoqda. Amerika Qo'shma Shtatlari biznes maktablari assotsiatsiyasi (AACSB), Amerika Akademiyasi (AMA), Xalqaro Ta'lim almashuvlari bo'yicha Amerika Kengashi (ACIIE) va boshqalar globallashuv davrining professional menedjerlarini o'qitishning asosiy komponenti sifatida qiyosiy boshqaruv bo'yicha konferentsiyalar o'tkazishadi. Qiyosiy boshqaruv kurslari Rossiyada Rossiya Federatsiyasining Hukumat huzuridagi Xalq xo'jaligi Akademiyasining bir qismi bo'lgan, keyinchalik mamlakatning boshqa etakchi biznes maktablarida, Biznes va biznes boshqaruvi institutida (IBDA) va xalqaro biznes bo'yicha magistratura (GSOM) yo'nalishlarida 90-yillarning o'rtalaridan boshlab o'qitila boshlanadi.

Fanning asosiy maqsadi, qiyosiy (madaniyatlararo) boshqaruv sohasidagi asosiy, professional bilim va ko'nikmalarni rivojlantirishdan iborat.

Talabaning asosiy vazifalari:

- turli biznes madaniyatlari, ularning o'qitish usullari va yondashuvlari haqida fikr yuritish;

- milliy biznes madaniyatining korporativ madaniyat va tashkilot boshqaruvi funktsiyalarini amalga oshirishdagi ta'sirini ko'rsatish va oqlash;

- boshqa madaniyatlar vakillari bilan samarali madaniyatlararo muloqot qobiliyatlarini shakllantirish va rivojlantirishga ko'maklashish;

- boshqa madaniyat vakillariga rahbarlar o'rtasida madaniyatlararo tanqidiylikni va bag'rikenglikni rivojlantirishga intilish.

Ushbu fanni o'rganishda olingan bilimlar xalqaro menejment, xalqaro marketing, xalqaro biznes aloqalaridan xabardorlik, menejerning yetakchilik va kasbiy ko'nikmalari va shu kabilar bo'yicha yuksalishga olib keladi.

"Qiyosiy boshqaruv" kursini o'zlashtirish natijasida talaba:

- milliy boshqaruv modellari, biznes madaniyati va tashkiliy xatti-harakatlarining xususiyatlarini biladi, milliy madaniyatning tuzilishi va uning shakllanishiga ta'sir etuvchi asosiy omillari haqida g'oyalar oladi;

- turli mamlakatlarning biznes madaniyatlarida boshqaruv funktsiyalarini amalga oshirishning xususiyatlari va ularning raqobatbardoshlikka ta'sirini tahlil eta oladi;

- turli mamlakatlardagi boshqaruv jarayonlari va biznes muhitida madaniyatlararo o'xshashlik va farqlarni aniqlaydi, tizimlashtirish tiradi va mustaqil sharhlaydi;

- boshqaruv funktsiyalarini amalga oshirishning hududiy va davlat xususiyatlarini o'rganadi;

- biznes-madaniy tadqiqotlar parametrlarini amalda qo'llash va biznes-modelning raqobatbardoshligini oshirish bo'yicha aniq tavsiyalarni ishlab chiqadi;

- aloqa jarayonlarini tahlil qilish va xalqaro kontekstda samaradorligini oshirish bo'yicha takliflarni ishlab chiqadi;

- milliy va mintaqaviy boshqaruvning o'ziga xos xususiyatlariga mos ravishda "kapitallashtirilishi", milliy biznes madaniyatini hisobga olgan holda samarali shakllar, usullar va texnologiyalarni tanlash borasida shaxsiy mushohadalarni keltirib chiqara oladi.

Biznes madaniyatini muntazam tahlil qilish uchun metodologik va metodik ko'nikmalarga ega bo'lish, shuningdek turli mamlakatlar va mintaqalarda biznes madaniyati va boshqaruvining milliy modellarini taqqoslash, madaniy farqlarni e'tirof etish va hurmat qilish va barpo etish asosida samarali madaniyatlararo o'zaro hamkorlikni va boshqa biznes madaniyat vakillari bilan almashishni tashkil etish borasida taqqoslama menejmentning o'rnini beqiyosdir.

Qiyosiy boshqaruv masalasi diqqat markazidagi ob'ekt - milliy boshqaruv modellari bo'lib, ularning har birida mamlakatlar va mintaqalarning madaniy va institutsional tavsiflari bilan o'xshashlik va farqlar mavjud. "Xalqaro menejment" ga bag'ishlangan darsliklarda taqqoslama menejmentga xalqaro menejmentning metodologik asoslaridan biri deb qaraladi, chunki xalqaro boshqaruvning muvaffaqiyati uchun mutlaq shart - bu madaniy hodisani qiyosiy nuqtai nazardan o'rganish, madaniy barqarorlikka ega bo'lgan imkoniyatlar va cheklovlarni tahlil qilish va baholashdir deyiladi. Ushbu yondashuv asoslanadigan bo'lsak, xalqaro menejment bilan parallel (va hatto ma'lum bir sabab bilan) ravishda qiyosiy boshqaruvni ham o'rganish qonuniy va zarur hisoblanadi¹¹.

Rossiya universitetlarida birmuncha vaqt oldin paydo bo'lgan taqqoslama menejment to'g'risidagi ilmiy ishlar Rossiya va xorijiy mualliflarning tashqi iqtisodiy faoliyat, jahon iqtisodiyoti, xalqaro kompaniyalarning boshqaruvi va boshqa ko'plab asarlariga asoslangan edi. Biroq yaqinda ma'lum bo'ldiki, chet el xorijiy bo'linmalar va filiallar joylashgan mamlakatni tanlash, xalqaro strategik alyanslar va qo'shma korxonalar yaratish, idrokning turli uslublari va fikrlarini "joylashtirish", shubhasiz, madaniy farqlarni hisobga olishni talab qiladi.

Bundan tashqari, qiyosiy boshqaruvda "xalqaro" va "madaniyatlararo yondashuvlar o'rtasidagi farqni aniqlashtirish kerak. Xalqaro yondashuv mamlakatlar

¹¹ Pivovarov S.E., Tarasevich L. S., Mayzel A. I. Mejdunarodnyy menedjment. 3-e izd. - SPb.: Piter, 2005. - S. 36.

o'rtasidagi o'xshashlik va farqlarni aniqlash uchun boshqaruv modellarini taqqoslashni (taqqoslashni) o'z ichiga oladi. Madaniyatlararo yondashuv ham taqqoslashni nazarda tutadi, lekin ular asosan boshqaruv amaliyotida ijtimoiy-madaniy kontekstni aniqlashga qaratilgan. Nazariy va empirik ishlar madaniy xilma-xillikka aylanadigan ko'lamga va shakllarga asoslanishi kerak. Buning uchun tashqi (ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy, institutsional va hokazo) va tashkilotning ichki muhitiga (tashkilotning tashkiliy-huquqiy shakli va korxonaning kattaligi, strukturasi) boshqa omillarga nisbatan madaniyatning «tushuntirish kuchini» ochib beruvchi qat'iy ilmiy tadqiqotlar talab qilinadi (mulk shakli, sanoatga bog'liqligi, xodimlarning sifat tarkibi va boshqalar).

Madaniyatlararo boshqaruv turli madaniyatlardan odamlarning xulq-atvorini o'rganadi va bir xil tashkiliy muhitda birgalikda ishlaydi. Bunday intizom va tadqiqotlarning ahamiyati turli mamlakatlar va madaniyat vakillari transmilliy firmalar, xalqaro loyihalar, chet ellik ishchi guruhlar (global jamoalar), strategik alyanslarni tashkil qilish va boshqarish usullari va shakllarining o'sib borishi fonida o'zaro ta'sirlashadi. Ta'kidlash joizki, biz tashkilotning xatti-harakatlari, masalan, motivatsiya, yetakchilik, qaror qabul qilish, guruhlar dinamikasi kabi an'anaviy masalalar haqida gapiramiz xolos. Madaniyatlararo boshqaruv esa madaniy farqlarni xalqaro miqyosda ham, mamlakat (milliy) darajalarida ham, tashqarida ham, milliy chegaralarda ham o'rganishni o'z ichiga oladi. U bir tashkilotda ishlaydigan turli madaniyatlardagi odamlarning xulq-atvorining tavsiflarini va ikki yoki undan ortiq mamlakatlarda joylashgan tashkilotlarda odamlarning xatti-harakatlarini taqqoslashni o'z ichiga oladi. Shunday qilib, madaniyatlararo boshqaruv ko'p madaniyatli o'lchov vositasida tashkiliy xatti-harakatni kengaytiradi.

Xuddi shunday, u xalqaro biznes va boshqaruv sohasidagi tadqiqotlar doirasini xatti-harakatlarni o'lchash yo'li bilan to'ldiradi. Nihoyat, madaniyatlararo boshqaruv milliy boshqaruv modellari o'rtasida o'xshashlik va farqlarni aniqlashga qaratilgan qiyosiy boshqaruvni to'ldiradi, bu esa boshqa o'lchamlarni - madaniyatlararo

hamkorlikni keltirib chiqaradi. Shunday qilib, madaniyatlararo boshqaruvni mustaqil yo'nalish sifatida va taqqoslama boshqaruv bo'limi sifatida ko'rish mumkin, uning doirasida madaniy tafovutlarning korxonalarda biznesni samaradorligiga ta'siri yoki boshqacha aytganda, ko'p madaniyatli muhitda boshqaruv munosabatlari o'rganiladi.

Nazorat savollari

1. Milliy boshqaruv modellarining taqqoslama tahlili zarurligiga nima sabab bo'ldi?
2. Ilmiy adabiyotlarda taqqoslama boshqarishga qanday asosiy yondashuvlar keltirilaadi?
3. Taqqoslama boshqaruv нималарда ўз аксини топади?
4. Taqqoslama boshqaruvning mavjudligi va rivojlanishining asosiy maqsadi nima?
5. Taqqoslama boshqaruvni nazariy asoslash uchun qanday yondashuvlar ishlatilgan?
6. Taqqoslama boshqaruv nima?
7. Taqqoslama boshqaruvning mohiyati va mavzusi?
8. Taqqoslama boshqaruvda qanday tadqiqot usullaridan foydalaniladi?
9. Taqqoslama boshqaruvni rivojlantirishda қандай асосий боқичлар мавжуд?
10. Taqqoslama boshqaruvda ijtimoiy-iqtisodiy yondashuvning asoslari nima?
11. Taqqoslama boshqaruvda ekologik yondashuvning asoslari nima?
12. Samarali qiyosiy boshqaruv nimani anglatadi?

II BOB. TAQQOSLAMA MENEJMENTNING NAZARIY ASOSLARI

- 2.1. Taqqoslama menejmentning fanining predmeti, ob'ekti va metodi.**
- 2.2. Taqqoslama menejmentning nazariyasining evolyusion rivojlanishi.**
- 2.3. Taqqoslama menejmentning qonun-qoidolari va tamoyil (prinsip)lari.**
- 2.4. Moliyaviy-iqtisodiy inqiroz sharoitida menejmentni rivojlantirish zaruriyati.**